

Lunds universitet
Sociologiska institutionen

Moralentreprenörers syn på khat –
En kritisk diskursanalys av den mediala representationen av khatanvändning

Författare: Johan Nordgren
Kandidatuppsats: SOCK01, 15 hp
Höstterminen 2009
Handledare: Carl-Göran Heidegren

Innehållsförteckning:

1. Inledning och problemformulering	2
2. Khat som psykoaktiv drog	3
3. Situationen i Sverige	4
4. Tidigare forskning	6
5. Teoretisk diskussion	7
5.1 Moralentreprenörer	7
5.2 Vidareutveckling av begreppet	9
5.3 Moralentreprenörer i materialet	10
6. Diskursanalys som metod	13
6.1 Material	13
6.2 Diskursanalys	14
6.3 Kritisk diskursanalys	14
7. Kritisk diskursanalys av materialet	17
7.1 Familjen drabbas	18
7.2 En farmakologiskt inspirerad diskurs	19
7.3 Khat som socialt problem	21
7.4 Inslag av intertextualitet	23
8. Sammanfattning	24
9. Slutsatser	25
10. Referenser	27

1. Inledning och problemformulering

Inom ramen för en vecka i december 2009 rapporterar *Sydsvenska dagbladet* om två misslyckade försök att smugla drogen khat över Öresundsbron:

Mannen darrade med handen på växelspaken och såg ut som han tänkte smita från kontrollen. Tullaren nappade åt sig tändnyckeln och inne i bilen hittades över [ett] kvarts ton kat ("Greps med 250 kg kat", *Sydsvenska Dagbladet*, 2009-12-08).

Tre krockade bilar och ett beslag på 73 kilo av den narkotikaklassade växten kat. Det är resultatet av ett misslyckat smuglingsförsök på Öresundsbron tidigt på söndagsmorgonen ("Smitare körde på tullbilar", *Sydsvenska Dagbladet*, 2009-12-13).

Det är i stor utsträckning den här typen av bilder som ges av khat i olika nyhetsmedia idag. Användningen av drogen antas öka i Sverige och definieras allt oftare som ett socialt problem inom den somaliska gruppen i landet. Drogen narkotikaklassades 1989 i Sverige men andra länder som Storbritannien och Nederländerna har inte genomfört någon kriminalisering.

I detta arbete behandlar jag en del av den massmediala diskursen om khat vilket utförs genom att sammanfoga två aspekter från två något divergerande sociologiska skolor. Jag använder mig av kritisk diskursanalys inspirerad av lingvistikern Norman Fairclough och kombinerar detta med sociologen Howard S. Beckers begrepp moralentreprenör. Målet är att kritiskt analysera och granska de representationer av khatanvändande som skett i den publika mediala diskursen. Genom detta hoppas jag kunna föra fram andra sätt att skapa förståelse om drogen och dess användare. Den huvudsakliga frågeställningen i arbetet är hur khatanvändning framställs inom ramen för de olika teman som förekommer inom *diskursordningen*¹ om khat. Eftersom ämnet i fråga framstår som underteoretiserat, både i den mediala representationen och inom det akademiska fältet, vill jag föra fram ny kunskap om khat i någon mån.

¹ Se vidare under punkt 6.3 för en definition av detta begrepp enligt Faircloughs användning.

Att användarna till stor del består av marginaliserade grupper som ytterligare marginaliseras genom den stigmatisering som följer med bruket gör det angeläget att kritiskt granska de åsikter och metoder som förs fram av de som vill stävja användningen.

2. Khat som psykoaktiv drog

Växtdrogen khat (ibland benämnd kat eller qat) består av blad och stjälkar från khatbusken (*Catha edulis*) som främst odlas i Östafrika. De länder där khatanvändning är som vanligast är Somalia, Kenya och Etiopien i Östafrika samt Jemen på arabiska halvön. I samband med att migrationen från dessa länder till Europa och Nordamerika har ökat har exporten till dessa två kontinenter stigit (Klein et al. 2009: 509).

Även om khat kan innehålla en rad olika psykoaktiva ämnen så är det de kemiska substanserna katinon och katin som identifierats som de mest betydande. Dessa är dock väldigt labila och när bladen från khatbusken har vissnat inom tre dygn blir de i princip värdelösa som drog betraktade. På grund av detta har khatanvändande historiskt sett varit begränsat till ett mindre geografiskt område i närheten av odlingsplatserna. I takt med att vägnätet i de Östafrikanska länderna byggdes ut kunde växtmaterialet fraktas till platser allt längre bort. När sedan flygtransport tog över kunde människor långt bort från odlingsregionerna ta del av drogen. Idag har ytterst sofistikerade transportnätverk vuxit fram som kan ta växtmaterialet till Storbritannien inom 24 till 48 timmar efter skörd (Anderson et al. 2007: 165). Eftersom khat inte är klassat som en olaglig substans i Storbritannien och i Nederländerna används dessa länder som transitländer för den illegala smuglingen till de skandinaviska länderna och Nordamerika.

Khat används genom att blad och stjälkar stoppas in i munnen och tuggas vilket gör att de psykoaktiva ämnena frisätts i kroppen genom att växtsaften och saliv sväljs (Anderson et al. 2007: 4). Användning i form av rökning samt bryggande av te har rapporterats men är ovanligt (Griffiths 1998). I debatten om khat i Storbritannien och USA men även i Sverige har det förekommit en rädsla för att användning av khat ska sprida sig till andra etniska grupper i landet (Liljesson 1995, Haglind Ahnstedt 2002 m.fl.). Sådana rädslor verkar ogrundade om man ser till utvecklingen sedan början av 1990-talet då debatten var

som mest aktiv. Eftersom användandet är så starkt förknippat med etniska grupper som i stor utsträckning är diskriminerade på den svenska arbetsmarknaden är en markant ökning av khatanvändning bland till exempel ”etniska” svenskar inte trolig. Även det ”oattraktiva inmundigandet” samt att det finns betydligt starkare farmakologiska ekvivalenter till khat som till exempel amfetamin har presenterats som hinder för en spridning av användande (Kalix 1987: 52).

Khat kan kallas en social drog på grund av att den oftast används i en grupsituation där främst män samlas, tuggar khat, samtalar och umgås. Människor som tar droger tillsammans utvecklar ofta en känsla av att de sociala banden mellan dem stärks. Detta kan till exempel bero på att drogen får en att öppna upp sig inför de andra, eller så kan gruppen stärkas genom känslan av att något olagligt utförs tillsammans (Zinberg 1984: 102-103). Dock förekommer vissa skillnader i användningskontext beroende på var, när och inom vilken social grupp khat används (Anderson et al. 2007: 4).

En viktig aspekt som ofta tas upp i debatten om khat är vilka dess negativa hälsoeffekter är. Ett problem med att avgöra dessa effekter på till exempel den somaliska populationen i Sverige är att en del av denna består av människor som kommit till landet som flyktingar i efterdyningarna av det somaliska inbördeskriget med start 1991. På grund av detta finns möjligheten att de förmodade negativa effekterna av khatanvändning sammanblandas med effekter från att till exempel ha befunnit sig i en krigssituation. Invandrargrupper från Östafrika utsätts också i högre grad för olika typer av diskriminering, något som kan observeras genom att de grupper som använder khat har funnits ha höga nivåer av arbetslöshet bland männen, fattigdom samt låg utbildningsnivå (El-Wajeh & Thornhill 2009: 17).

3. Situationen i Sverige

I många europeiska länder med en stor andel östafrikanska invandrare är somalier den grupp som står för den mest iögonfallande användningen av khat (Klein et al. 2009: 510). Detta gäller även för Sverige där användningen till största delen är begränsad till somalier som grupp (De Cal & Söderlind 2007: 5). Statistik från Statistiska centralbyrån uppger att

det i Sverige under februari 2009 bodde 25159 människor födda i Somalia, varav ungefär femtio procent är män respektive kvinnor. Den största andelen ligger åldersmässigt inom spannet 20-39 år (SCB 2009).

Sverige, liksom de andra nordiska länderna, har valt att genomföra en kriminalisering av khat och skiljer sig därmed från den lagstiftning som finns i Nederländerna och i Storbritannien. I Nederländerna gjordes 2007 en universitetsledd utredning av khat som undersökte uppskattade akuta och kroniska hälsoeffekter, användningens utbredning samt kriminella beteenden och störande av den allmänna ordningen. De negativa hälsoeffekterna fanns vara mycket låga, missbrukspotentialen och beroendet lågt och kriminalitet kopplad till khat var obefintlig. Utredningen låg sedan till grund för en bedömning om khat skulle kriminaliseras eller ej och följaktligen fortsatte khat att vara en legal substans (Pennings et al. 2008: 205). Att låta en etnisk eller religiös grupp fortgå med användande av påstått farliga droger är inte något nytt och okänt. Ett exempel på detta är hur användandet av enteogenen (framkallar känslor av gudsnärvaro) *peyote* av det religiösa förbundet Native American Church i USA är tillåten så länge det förekommer under de religiösa ceremonierna (Bakalar & Grinspoon 1984: 122).

En forskargrupp baserad i Storbritannien beskriver situationen i Sverige och ser att handeln med khat i stor utsträckning liknar andra marknader för illegala droger med ett strikt funktionellt utbyte av varor utan prutande eller diskussioner om khatbladens kvalitet (Anderson et al 2007: 200). Efter att Öresundsbron invigdes 2000 har smugglingsoperationerna underlättats i och med att drogen kan transporteras i större fordon från Nederländerna till Sverige via Danmark och Öresundsförbindelsen. Även om khat har kriminaliserats uppger polisen att lagen är mer eller mindre tandlös och att metoderna för att hantera smuglingen och försäljningen är undermåliga (Anderson et al. 2007: 201). Detta är också den typ av kritik som oftast förekommer från företrädare för den somaliska gruppen i Sverige när de kräver hårdare straff för khatsmuggling och användning.

4. Tidigare forskning

Det har inte utförts någon större mängd vetenskapliga studier om khatanvändning i Sverige. Jag har endast lyckats lokalisera tre i sammanhanget relevanta vetenskapliga studier om khat. *Det som inte syns, finns inte - En kartläggning av katanvändningens omfattning bland somalier i Göteborg* (De Cal & Söderlind 2007) undersökte kvantitativt khatanvändningens utbredning i Göteborg. Denna studie kom fram till att av de 122 respondenterna hade 33 procent någon gång provat khat och att 11 personer använde khat vid tiden för undersökningen. Detta resultat är intressant eftersom det visar på att khatanvändningen bland somalier möjligtvis inte är så utbredd som det ibland hävdas, dock är respondenterna för få för att det ska kunna dras några generella slutsatser. Denna uppsats kan tolkas som en uppföljning till studien *Knark kontra kultur?* (Moberg 2004) som via intervjuer med polis, socialtjänst och somalier presenterar en bild av hur khatanvändningen ser ut i Göteborg. Liknande studier har bland annat gjorts i Storbritannien (se t.ex. Griffiths et al. 1997 och Griffiths 1998).

På senare tid har det även gjorts en kvantitativ studie över khatanvändning i Stockholm, Göteborg och Malmö som publicerats som en rapport från Sahlgrenska akademien i Göteborg. Rapporten heter *Kat i Sverige - Kartläggning av katanvändning i Göteborg, Stockholm och Malmö* (De Cal, Osman & Spak 2009) och uppger att av de 206 personer med Östafrikansk bakgrund som svarat på en enkät hade 16 procent provat khat minst en gång. I en enkät genomförd på Internet uppgav 49 procent att de provat khat minst en gång, dock är dessa siffror inte särskilt talande eftersom de mäter så kallad *life time prevalence*. Detta kan jämföras med att dra slutsatser om hur många människor i Sverige som röker cigaretter baserat på om de har provrökt någon gång i sitt liv. I *Khat, somalier och integration* (Olsson & Wergilis 2001) undersökte författarna om khatanvändning är ett socialt problem i Helsingborg och kom inte helt okontroversiellt fram till att det inte finns något problem med khat i staden och att en anledning till detta tycks vara att somalierna där är välintegrerade.

Bland dessa studier är det den sistnämnda som ligger närmast mitt eget angreppssätt men både teoretiska och metodologiska aspekter skiljer sig åt. Undersökningar av andra

droger utifrån ett diskursanalytiskt perspektiv finns till exempel i *Metadon - drog eller medicin: en diskursanalys av Socialstyrelsens föreskrifter för läkemedelsassisterad behandling vid opiatberoende* (Svefors & Thomsen 2006). Eftersom diskursanalys är ett användbart verktyg för att kritiskt granska vedertagna ”sanningar” och föra fram alternativa förklaringsmodeller blir det för mig angeläget att använda denna metod för att skapa förståelse för khatanvändning.

5. Teoretisk diskussion

5.1 Moralentreprenörer

Sociologen Howard S. Becker introducerade begreppet moralentreprenör (eng. moral entrepreneur) i boken *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance* som publicerades 1963 (Becker 2006). Becker menar att regler i ett samhälle inte tillkommer automatiskt utan är ett resultat av stor företagsamhet. Vissa grupper måste uppmärksammas på problemet som ska hanteras och aktivt handlande måste uppbringas för att skapa en regel. Det här är viktigt eftersom det belyser att värderingar om hur narkotikalagstiftning bör se ut och hur droger ska regleras aldrig är objektiva utan måste mobiliseras av mer eller mindre intresserade parter (Reinarman 1979: 232). Begreppet *moral* används ofta ospecificerat och kan åsyfta olika saker. En användbar definition är den som sociologen Nachman Ben-Yehuda använder:

Morality refers to the set of social criteria used by social actors to evaluate objects, behaviour and goals as good or bad, desirable or undesirable (Ben-Yehuda 1986: 495).

Olika aspekter av moral är alltså viktiga att undersöka för sociologin eftersom moral ofta används för att orientera och rikta sociala handlingar och skapa gränser för vad som är acceptabelt beteende (Ben-Yehuda 1986: 495).

Jag håller med Becker om att det i mycket forskning och i debatten kring droger finns en viss snedvridenhet i det att fokus främst ligger på de personer som avviker och bryter mot reglerna. De som skapar reglerna och tillämpar dem, de som kan kallas moralentreprenörer, lyser med sin frånvaro (Becker 2006: 135-136).

Detta är till viss del min bakomliggande motivation till att undersöka den diskurs som produceras av dessa moralentreprenörer när det gäller hur användning av khat ska regleras i Sverige.

Beckers begrepp moralentreprenör bör ses som en idealtyp i sociologen Max Webers anda och består av ”två besläktade arter”, regelskapare och regelövervakare. Jag ska här sammanfatta vad Becker menar med sitt begrepp. Regelskaparen exemplifieras med en målrational korsfarare som vill påtvinga andra sin egen moral och som upplever att det måste finnas korrigerande regler för att skapa ordning och reda. Målet är att skapa specifika regler för någonting och i fallet med khat kan detta vara att driva igenom en kriminalisering. Men det behöver inte bara handla om att driva igenom konkreta lagar utan att utveckla, publicera och legitimera specifika bilder av en drog som skadlig eller på något sätt positiv (Himmelstein 1983: 16).

Detta görs ofta genom att rådfråga olika experter på området. Dessa kan till exempel vara drogforskare som är anställda av universitet eller polismyndigheten men även privatpersoner som av olika personliga anledningar för en kamp emot drogen i fråga (Becker 2006: 125ff). Ett extremt men talande exempel på en korsfarare är arkitekten Allan Rubin som under 1980-talet gav sig in i debatten om cannabisrökning och skrev böcker som minst sagt demoniserade hasch (Rubin 1986).

När så en regelskapare har nått sitt mål gäller det att de nya reglerna implementeras och efterföljs av någon form av regelövervakare. I fallet med khat innebär detta att den svenska poliskåren och tullverket fick befogenheter att beslagta khat samt att anhålla dem som använder drogen. Eftersom jag främst är intresserad av hur regelskaparna uttryckt sig i debatten om khat fokuserar jag inte på poliskåren mer än att konstatera följande aspekter av deras arbete. En viktig poäng är att polisen har regelövervakandet som sitt arbete och ofta inte är lika nitisk i sitt moraliska tänkande som korsfararen. De kan ofta hantera regelövervakningen mer selektivt än vad korsfararen hade tänkt sig. Därför kommer det ofta en kritik från korsfararens sida som består av att polisen tar för lätt på det identifierade problemet och försummar sin plikt. Detta får korsfararen att igen

kritisera den rådande ordningen och publikt hävda att regelövervakningen inte duger (Becker 2006: 130ff).

5.2 Vidareutveckling av begreppet

En vidareutveckling av Beckers begrepp kan bestå i att det även går att se en person som *förespråkar* användandet av en viss drog som en moralisk entreprenör. Ett exempel på detta beskriver drogforskarna Wark och Galliher (2009) i en artikel om Timothy Leary och Richard Alperts roll i propagerandet för användandet av psykedeliskt verkande psilocybin i form av svamp i USA under 1960-talet. Här ses Leary och Alpert som två moraliska entreprenörer engagerade i en duell med ledningen för Harvard University där Leary bland annat gav psilocybin till studenter och uppmuntrade till användning av drogen.

Andra teorier har fokuserat på hypotesen att en huvudsaklig bakomliggande drivkraft för kriminalisering av användning av specifika droger är kontroll av minoritetsgrupper (Wark & Galliher 2009, Bancroft 2009). Till exempel menade man från medicinskt vetenskapligt håll under tidigt 1900-tal att kokain gjorde den svarta befolkningen i USA mer benägen att begå brott, mörda och hota vita kvinnor. Kinesiska opiumrökare kunde också beskyllas för att leda in vita kvinnor i missbruk (Reinarman 1979: 230). Detta är ett exempel på hur frågor om kön och ras eller etnicitet har kopplats till droger. Vid 1800-talets slut var det ytterst få som krävde moraliska eller juridiska sanktioner mot opium eftersom majoriteten av användarna var vita medelålders kvinnor från medelklassen. Först när opium började associeras med grupper med låg status och kriminaliserades började det diskuteras som ett problem som var nödvändigt att åtgärdas (Reinarman 1979: 235).

Ytterligare ett exempel är hur användning av kokain i formen crack av rika vita amerikaner under sent 1970-tal bemöttes med sympati och stöd medan fattiga svarta som började använda det under 1980-talet mötte straffrättsliga åtgärder (Bancroft 2009: 80). Det finns alltså ett samband mellan ett droganvändandes moraliska och juridiska status och den sociala position som gruppen som huvudsakligen använder drogen befinner sig i. Ju lägre social status gruppen har desto större är risken att deras droganvändande kommer

att ses som avvikande, skamligt eller fel (Himmelstein 1983: 16). På grund av att somalier som grupp i Sverige är en etnisk minoritet och ses som mycket svårintegrerad på arbetsmarknaden ligger det nära till hands att undersöka om den negativa bilden som uppmålas av khat är kopplad till social status.

Becker har även kritiserats för att hans begrepp är för simpelt. De moraliska entreprenörerna måste sättas in i den politiska och historiska kontext de befinner sig i. Aspekter som hur den internationella politiska arenan ser ut, vilket reformetos som kännetecknar perioden samt hur ideologi som rasism eller homofobi tar sig uttryck formar denna kontext i stor utsträckning (Reinarman 1979: 232).

5.3 Moralentreprenörer i materialet

Det går att identifiera ett brett spektrum av moralentreprenörer i mitt material (se vidare under 6.1 angående material). Ett antal exempel är representanter för den somaliska gruppen i Sverige, journalister, personer anställda inom det medicinska området, politiker och lagstiftare, representanter för polismyndigheten och tullverket samt forskare. Att se journalister och poliser som moralentreprenörer i diskursen om khat måste dock problematiseras. Gränsen mellan vad som är saklig journalistisk rapportering och vad som är utslag av moraliskt entreprenörskap framstår i mitt material som ytterst suddig. Till exempel är en del av de artiklar jag använt mig av publicerade i tidskriften *Alkohol & Narkotika* som ges ut av Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, vars medlemsföreningar till största delen består av organisationer som aktivt stödjer den politiska visionen om ett narkotikafritt samhälle.

I en artikel i tidskriften *Scoop* finns ett bra exempel på hur journalisternas inställning till företeelsen de undersöker färgar de artiklar som publiceras (Hanson & el Mahdi 2007). Journalisterna beskriver här hur de ”ville berätta om drogens konsekvenser” genom ”snack med dem som använder drogen och berättelser från människor som drabbas direkt av missbruket” (Hanson & el Mahdi 2007: 267). När de uttrycker sig så här tolkar jag det som att de från början utgick från och definierade khatanvändande som ett problem där det finns tydliga offer som direkt drabbas av ett missbruk. På så sätt faller de inom ramen

för moraliskt entreprenörskap genom att skapa en bild av khatanvändande som ett problem som måste rättas till (Himmelstein 1983: 16 & Becker 2006).

Även när det gäller representanter för polisväsendet finns vissa drag av moraliskt entreprenörskap när de får komma till tals i de artiklar som främst behandlar ”kampen emot khat”. I en del av artiklarna förekommer poliser i en roll som kombinerar Beckers teoretiska uppdelning i regelskapare och regelövervakare. I en artikel poserar närpolischefen i Angered tillsammans med en representant för en socialdemokratisk somalisk kvinnoförening i vad som kan tolkas som en slags koalition som ska bekämpa khat (Omsäter 2002: 9). En sådan sammanblandning ses även i en debattartikel i *Svenska dagbladet* där kriminalkommissarie och fullmäktigeledamot i Stockholms stad Fredrik Wallén tillsammans med borgarrådet i Stockholm Ewa Samuelsson yrkar för kriminalisering av khat inom EU samt hårdare straff för smuggling av drogen (Samuelsson & Wallén 2009). I det här fallet representerar de båda kristdemokraterna som politiskt parti men det framstår som att Walléns yrke framhävs för att ge trovärdighet till hans position som motståndare till khat.

Detta kan ses som ett tillägg till Beckers teori i det att de två ”besläktade arterna” av moralentreprenörer, regelskapare och regelövervakare, ibland kan vara en och samma eller uppträda i ett intimt växelspel.

Personer som arbetar inom det medicinska fältet eller närliggande områden, som läkare eller professorer, har en lång historia av att försöka påverka eller införa narkotikalagstiftning. Till exempel var läkaren Ivan Bratt den drivande kraften bakom bland annat genomförandet av den svenska alkoholpolitikens motbokssystem som gällde fram till 1955 (Nycander 1998: 18). Detta bygger på att det medicinska området professionaliserades och att dess inflytande ökade genom etablerandet av nya fält som inkluderade de moraliska, personliga och politiska sfärerna. Efter detta kunde de ge sig in i samhällsdebatten och till exempel sätta likhetstecken mellan problem inom USA:s svarta befolkning och kokain samt propagera för striktare lagar mot försäljning av narkotika för att förhindra den självmedicinering som de ansåg underbyggde deras legitimitet (Reinarman 1979). Anderson et al. exemplifierar med att majoriteten av de

yrkeskunniga som är för en kriminalisering av khat i Storbritannien är psykiatriker som kommer i kontakt med psykiskt labila människor som också råkar vara khatanvändare och därför identifierar det som källan till problemet (Anderson et al. 2007: 192). Det finns dock inga starka bevis för en kausal relation mellan khatanvändning och psykisk sjukdom (Pennings et al. 2008: 205).

Politiker som är för en legalisering av khat lyser med sin frånvaro. Istället är det de politiker som är för kriminalisering och hårdare straff eller bevakning som är mest aktiva i debatten (Anderson et al. 2007: 192). Då ligger fokus ofta på hur droghandeln ska kuvas och frågor som rör invandring och hur somalier ska integreras i det svenska samhället. Olika grupper av moraliska entreprenörer kan söka sig till varandra och därmed få med sig allierade i kampen mot khat i likhet med exemplet med polisen ovan. Det finns exempel på hur politiker har gått ihop med representanter för den somaliska gruppen för att skapa en allians som både har mandat för förändring genom politikernas folkvaldhet, samt trovärdighet genom kopplingen till representanterna. Anderson et al. uttrycker det så här:

[...] the Somali campaigners provide an indispensable alibi for the coalition of professionals, researchers, bureaucrats and politicians of all colours that their intentions are for the greater good of vulnerable populations, untainted by the cynical politics of race” (Anderson et al. 2007: 193).

Ett sådant exempel står att finna i en artikel i *Narkotikafrågan* (Haglund Ahnstedt 2006). Här beskrivs ett projekt emot khat i Göteborg och här får en bild representera den koalition av moralentreprenörer som projektet samlat. På bilden ses en glatt leende grupp bestående av en behandlingsassistent, en somalisk khatmotståndare, en informatör i narkotikafrågor samt en representant för Göteborgs kommun.

Moralentreprenörerna i sig är viktiga att identifiera och problematisera men den största förtjänsten ligger i att undersöka vad det är de säger och hur de säger det. Därför går jag nu över till att beskriva den metod jag använder för att analysera mitt material. Genom att kombinera diskursanalys med Beckers begrepp, vilket hämtar inspiration från symbolisk

interaktionism, vill jag belysa förtjänsten i att titta närmare på aktörerna och deras kommunikativa handlingar i form av diskursiva utsagor.

6. Diskursanalys som metod

I det här kapitlet kommer jag redovisa den typ av diskursanalytisk metod jag använder mig av samt diskutera för- och nackdelar med denna.

Jag kommer i denna uppsats att genomföra en diskursanalys av vad som skulle kunna kallas den mediala representationen av khat. Detta begrepp får representera artiklar och journalistiska reportage som behandlar khat snarare än renodlade debatt- eller nyhetsartiklar. Eftersom de texter som produceras inom det övergripande massmediala fältet har stor potential att påverka de lagar som reglerar en viss drog anser jag att det är viktigt att undersöka hur droganvändning problematiseras i dessa texter (Fairclough 1995: 2).

6.1 Material

Begreppet ”den mediala representationen” är dock vagt och måste preciseras närmare. Ett sätt att ringa in fältet är att definiera det som där den publika diskursen sker. Detta innebär inte någon slags allmän opinion i frågan om khat utan hur de diskussioner ser ut som förs i fora som är generellt tillgängliga för en bred allmänhet (Himmelstein 1983: 18). De källor för material som jag utgår ifrån är därför journalistiska reportage och debattartiklar i dagspress och facktidningar. I materialinsamlingen har jag använt mig av databaserna ArtikelSök², som indexerar 15 svenska dagstidningar och 550 tidskrifter, samt Mediearkivet³. Jag har använt mig av söktermerna khat, qat och kat men vid sökningen i Mediearkivet uteslöts ”kat” eftersom den levererade alla artiklar som på något sätt innehöll denna bokstavskombination. Utifrån sökresultaten har jag sedan försökt att få tillgång till alla artiklar som på något sätt berör khatfrågor. Detta har resulterat i tolv journalistiska reportage, en debattartikel samt två nyhetsartiklar.

² Åtkommen via <http://www.btj.se.ludwig.lub.lu.se/asok/> (2009-11-20).

³ Åtkommen via <https://www.retriever-info.com.ludwig.lub.lu.se:2443/autologin/mase/> (2009-12-01).

6.2 Diskursanalys

Diskursanalys som metod vilar teoretiskt sett på en socialkonstruktivistisk grund. Det finns en rad olika typer av diskursanalys men de bygger alla i stora drag på likartade premisser som placerar dem inom det socialkonstruktivistiska facket. Aspekter som sammanbinder dem är att kunskap inte ses som objektiv och självklar utan är en produkt av olika sätt att kategorisera aspekter av världen. Hur världen presenteras och uppfattas skiljer sig beroende på vilken kontext beskrivningarna skapas i och de här världsbilderna förändras över tid (Winther Jørgensen & Phillips 2000: 11). När det gäller droger så har till exempel missbruk beskrivits som en dålig vana för att sedan ses som en sjukdom där beroende ansetts vara en individuell patologi. Detta öppnade sedan för medicinska interventioner för att behandla missbrukare (Seddon 2007: 150).

Detta är i sig en annan premiss, att olika världsbilder leder till olika sociala handlingar vilket skapar konkreta sociala konsekvenser. Det här sker dock inte utan att någon form av kamp om vad som är sant och falskt har ägt rum (Winther Jørgensen & Phillips 2000: 12). Ett exempel är att kriminellt beteende kan ses som bestämt av fysiska eller mentala defekter hos en individ. Detta emotsäger dock tanken om en fri vilja, som behövs för att legitimera att straffa en individ som begått en kriminell handling. Beroende på var tyngdpunkten läggs skapas olika grunder för hur man konkret ska hantera avvikande kriminellt beteende (Seddon 2007: 150).

6.3 Kritisk diskursanalys

I den diskursanalys jag utför har jag hämtat inspiration från *kritisk diskursanalys* som i huvudsak utgår från lingvistikern Norman Fairclough. Två egenskaper fick mig att välja denna inriktning. Det finns ett tydligt perspektiv riktat mot att sociala ojämlikheter kan konstrueras av diskurserna och det finns en betoning på att texterna bygger på element och diskurser från andra texter i det som benämns intertextualitet. Genom att använda detta analytiska verktyg kan jag undersöka om diskursen om khat reproduceras eller om den förändras över tid (Winther Jørgensen & Phillips 2000: 13). Jag vill dock påpeka att jag inte strikt följer den metod Fairclough föreslår i till exempel *Discourse and social change* (Fairclough 1992) utan använder centrala begrepp och angreppssätt som relaterar till min frågeställning.

Det finns ett antal grundläggande drag eller premisser för kritisk diskursanalys och jag kommer nu kort presentera dessa. Först och främst utgår jag från att den sociala processen som består av vad det är moralentreprenörerna säger och gör har en lingvistisk-diskursiv karaktär. De är främst engagerade i produktion av texter men konsumerar också texter till exempel i form av vetenskapliga rapporter och liknande som kan användas och väljas ut för att selektivt främja deras mål. Produktion av texter ska här ses som innefattande alla handlingar som på något sätt för ut moralentreprenörens åsikter till en generell allmänhet. I mitt material innebär detta framför allt att bli speglade genom en journalists tolkning av olika utsagor men det kan även gälla att mer direkt producera texter som till exempel informationsbroschyrer om khat.⁴

Diskurs ska alltså ses som en viktig form av socialt handlande som både konstituerar den sociala världen och konstitueras av andra sociala praktiker till vilken diskursen står i ett dialektiskt förhållande (Fairclough 1992: 65). Det här förhållandet är dock komplext och varierar över tid. Detta kan alltså innebära att diskursen definierar olika aspekter av khat, som ett problem eller syndabock, men även påverkas av de konkreta praktiker som kommer av att drogen numera finns att få tag på relativt lätt i Sverige och att vissa individer använder den på ett för dem problematiskt sätt.

Det som konstrueras inom diskursen är enligt Fairclough sociala identiteter, sociala relationer och kunskaps- och betydelsesystem (Fairclough 1992: 64). Utifrån exemplet khat skulle detta kunna innebära att somalier konstrueras som en specifik grupp som använder drogen och därigenom får en social identitet som "khatanvändare" eller till och med "khattuggare". Detta kan sedan skapa en viss typ av social relation som bygger på ett motsatsförhållande till majoritetsgruppen som inte använder khat (Winther Jørgensen & Phillips 2000: 72-73). Exakt vad Fairclough menar med att kunskaps- och betydelsesystem (det han kallar språkets "*ideational function*") konstrueras inom diskursen är för mig något oklart och jag kommer därför inte vidare diskutera detta i min analysdel eftersom det inte direkt relaterar till min problemformulering.

⁴ En sådan broschyr ingår inte i det analyserade materialet men kan ses i Omar & Besseling (2008).

Det finns också en poäng i att undersöka hur fördelningen av diskurser ser ut inom diskursordningen (se nedan). Vilka är det som får komma till tals och vilken roll tilldelas de i reportagen om khat? Genom att lägga visst fokus på hur relationerna mellan olika diskurser ser ut i fråga om hur mycket makt de har kan man skapa förståelse för varför en diskurs används istället för en annan i konkreta sociala situationer (Winther Jørgensen & Phillips 2000: 135).

När jag utför kritisk diskursanalys kommer jag alltså att analysera det språkbruk som används i det sociala sammanhanget som diskursen förs inom. Även om Fairclough betonar att textanalys alltid innehåller någon typ av analys utifrån form kommer jag att fokusera på tolkning av vad för slags kunskap texterna förmedlar (Fairclough 1992: 74-75). Ett annat sätt att uttrycka detta på är att behandla diskurserna som ett sätt att tala som ger betydelse åt upplevelser utifrån ett bestämt perspektiv (Winther Jørgensen & Phillips 2000: 72).

Jag kommer att undersöka två dimensioner, *den kommunikativa händelsen*, som i mitt fall är tidningsartiklar, samt *diskursordningen*, som utgör summan av de diskurstyper som används inom mitt fält. Diskurstyperna består enligt Faircloughs modell av genrer och diskurser (Fairclough 1995: 56). Den genre jag framförallt analyserat är det journalistiska reportaget. Genom att rama in diskursordningen och avgränsa mitt undersökningsområde kan jag finna en grupp diskurser som kan analyseras och sammanställas som diskursordning, det vill säga summan av de olika diskurstyperna (Winther Jørgensen & Phillips 2000: 135).

Jag ser också diskursiva praktiker som något som har ideologiska effekter som bidrar till att producera ojämna maktförhållanden mellan grupper (Fairclough 1995: 54). Till exempel skulle man kunna arbeta utifrån hypotesen att khatanvändning hos somalier som minoritetsgrupp ses som underlägset de accepterade drogvanorna bland majoritetsbefolkningen. Det här innebär att jag vill kartlägga hur diskursen om khat och somalier bidrar till att upprätthålla en ojämn maktbalans. Målet blir då att bidra till social förändring genom att blottlägga dessa processer. Detta får som följd att jag inte ser detta

bidrag som politiskt neutralt eller objektivt utan som ett försök till en kritisk granskning som skulle kunna möjliggöra en förändring av synen på somalier och deras khatanvändande (Winther Jørgensen & Phillips 2000: 67-70).

Något ska sägas om metodens begränsningar. En nackdel är att jag inte har kunnat ta del av precis allt som skrivits om khat i Sverige, det finns artiklar och reportage som finns registrerade i till exempel ArtikelSök men som inte har förekommit i undersökta biblioteks arkiv. En annan nackdel är att jag som skriver denna uppsats själv inte har personliga erfarenheter av khatanvändning. Detta är naturligtvis inte nödvändigt för att skriva om en drog (det vore svårt att hävda att de som forskar om till exempel intravenöst heroinmissbruk måste ha provat drogen innan) men någon med god personlig kännedom om fältet skulle eventuellt ha kunnat föra fram andra aspekter i analysen.

7. Kritisk diskursanalys av materialet

Det är möjligt att placera de olika diskurserna om khat på en skala från bevarande till ifrågasättande. Jag kommer i detta stycke presentera de diskurser jag har identifierat med utgångspunkt i om de reproducerar den rådande diskursen eller om de frångår den på något sätt.

I de analyserade artiklarna går det att identifiera ett antal teman som ständigt återkommer. Dessa är familjepåverkan, ekonomiska problem orsakade av missbruk, kopplingen till utanförskap och arbetslöshet, kravet på hårdare straff för användning eller smuggling samt diskrepansen mellan den svenska lagstiftningen och den i Storbritannien och Nederländerna. Jag kommer dock inte beröra alla dessa teman utan istället fokusera på fyra stycken. Jag har valt just dessa teman för att de tydligt belyser aspekter av khatanvändning som gång på gång reproducerar en viss typ av kunskap i de journalistiska reportagen. Därför kommer jag nu i tur och ordning diskutera familjeproblematiken, den förmodade kopplingen mellan användning och social misär, kraven på hårdare straff samt reproducerandet av de olika diskurserna.

7.1 Familjen drabbas

Hur khat påverkar användarnas familjer återkommer i alla de journalistiska reportagen jag har analyserat. Eftersom fokus i princip bara ligger på männens användande implicerar detta ofta fru och barn. Till exempel nämns kvinnor och barn redan i ingressen i en artikel: ”Det är kvinnor och barn som får lida när männen tuggar khat” (Haglund Ahnstedt 2002: 18) och familjen i rubriken på andra: ”Kat splittrar familjerna” (Omsäter 2002) och ”Missbruket drabbar familjer” (Hanson & El Mahdi 2007). I en artikel (Omsäter 2002) är det Zahra Bihi från socialdemokratiska somaliska kvinnoklubben i Göteborg som får komma till tals som moralentreprenör. Hon kritiserar de somaliska khatanvändande männen för att de försummar sina plikter gentemot familjen vilket skapar osämja. En dos khat uppges kosta lika mycket som en barnjacka vilket implicerar att barnens behov får stå tillbaka för tillgången till khat.

I Larsson (2007) uttalar sig en projektledare för ett projekt för att motverka khat i Göteborg och menar att drogen gör att männen sviker sitt ansvar och att kvinnorna blir bärare av familjeansvaret. Han menar också att khat är en farlig drog eftersom den ”slår sönder familjer både ekonomiskt och socialt” samt att barnen ofta får se på när missbruket sker (Larsson 2007: 31). Att khatanvändning skulle orsaka skilsmässor framhålls även i en artikel i *Scoop* där en familjerådgivare hävdar att av de samtal han haft med invandrarfamiljer i Stockholmsområdet berodde 60 procent av skilsmässorna på khatmissbruk (Hanson & El Mahdi 2007: 266).

Det är problematiskt att familjen får så mycket fokus i artiklarna och att problemen som användarna själva kan tänkas uppleva hamnar i skymundan. Detta skulle kunna bero på att de moralentreprenörer som får uttala sig inte själva använder eller har använt drogen. Diskursen är förhållandevis fri från den typ av reportage som ofta förekommer om andra droger där en individ som har lyckats ta sig ur någon form av missbruk får berätta sin historia och stå som exempel på en lyckad omvandling från missbrukare till ”vanlig (och samhällsnyttig) människa” (se till exempel Heijbel, Claes i *Alkohol & Narkotika* nr. 3 2002). Dock finner jag ett undantag från detta i artikeln ”Kat – drog eller grönsak?” i *Alkohol & Narkotika* (Larsson 2007: 30-34). I den finns ett sådant reportage där Abdigabar Onkale berättar om sina personliga erfarenheter av khatanvändning. Även här

spelar familjen en avgörande roll för Onkales omvandling: ”Genom mitt missbruk skadade jag relationen både till mina barn och min fru, men när jag slutade med kat började allt falla på plats igen” (Larsson 2007: 34).

7.2 En farmakologiskt inspirerad diskurs

Artikeln ”Kat – drog eller grönsak?” är speciell inom khatdiskursen eftersom den bryter av från det mönster som finns i de andra artiklarna, där diskursen på ett likformigt sätt reproduceras. Medan de andra artiklarna i stor utsträckning behandlar drogen som en kemisk substans med inneboende egenskaper som skapar specifika effekter medges här att khat kan påverka människor på olika sätt:

Många kat-användare har vittnat om att de, när substansen gått ur kroppen, blir retliga, aggressiva och irriterade. Men det upplevde aldrig Abdigabar Onkale. Han tror att det kan vara väldigt olika från person till person (Larsson 2007: 33).

Detta är ett avsteg från reportagens så ofta återkommande ”faktarutor” med icke källhänvisade uppräknningar av de effekter khat har på människor. De flesta artiklarna innehåller dessa små faktarutor som kortfattat beskriver drogens egenskaper, hur khat smugglas in i Sverige och uppskattningar om hur många som använder den (se till exempel Haglind Ahnstedt 2002 & 2006, Tolleson 2007, Omsäter 2002, Liljesson 1995 m.fl.). Beskrivningarna börjar ofta med effekter som skulle kunna ses som positiva, som upprymdhet eller koncentrerad och kreativ eufori, för att sedan övergå till negativa effekter eller skadeverkningar. Faktarutan i Larsson (2007) rymmer således inte någon information om effekter utan fokuserar på användnings- och odlingsområdena och nämner endast att de verksamma substanserna är katin och katinon.

Det går tydligt att se att många av moralentreprenörerna sätter ett likhetstecken mellan social misär och khat. Detta är besläktat med en typ av resonemang som kan härledas till en allmän farmakologisk diskurs inom drogfeltet. Teoretiskt sett ses människan som en svart låda vari en psykoaktiv substans introduceras vilket resulterar i förutsägbara resultat. Den underliggande tanken är att de psykoaktiva substansernas effekt står att finna i den kemiska strukturen som skapar bestämda beteendemässiga, sociala och

moraliska effekter (Bancroft 2009: 49). Genom att resonera så här är det inte långt ifrån att komma till slutsatsen att alkohol orsakar fattigdom, mord och rån, eller att khat orsakar ekonomisk skada på nationalstatsnivå eller bidrar till korruption (Omsäter 2002). Ett talande exempel på detta hittar jag i den äldsta artikeln om khat jag har haft tillgång till. I den låter journalisten Sven Liljesson en sjuksköterska uttala sig:

Sjuksköterskan Eva Forsberg från Jönköping, som varit i Somalia i flera olika omgångar menar att legaliseringen av khat påskyndat samhällets uppluckring.
–Jag kan inte bevisa sambandet mellan khat och Somalias ekonomisk[sic] nedgång.
Men jag såg det jag såg! säger hon (Liljesson 1995: 44).

Denna diskurs om den mänskliga kroppen som en svart låda reproduceras också på mikronivå när effekterna av khat nämns. Ett tydligt exempel på den här diskursen om att khat har inneboende psykoaktiva egenskaper som användaren inte kan styra kan ses i artiklarna av Haglind Ahnstedt. I hennes beskrivning uttalas en explicit koppling mellan khatanvändning och negativa känslor:

”Men likväl som khat till en början ger en inbjudande stämning går den i ett slag över i retlighet och ilska” (Haglind Ahnstedt 2002: 19).

”Ruset beskrivs som en harmonisk upprymdhet. En koncentrerad och kreativ eufori som snabbt slår över i ångest och retlighet” (Haglind Ahnstedt 2006: 23).

I en annan artikel skapas till och med en koppling mellan khat och ofredande eller våldtäkt:

Kat ökar sexdriften, men kan även minska potensen. Det är också egenskaper som leder till äktenskapliga problem: efter kat-tuggandet kan mannen komma hem och ofreda hustrun eller i värsta fall våldta henne (Omsäter 2002: 7).

Det här utdraget är speciellt eftersom det i omgångar både är explicit och implicit. Khat ökar sexdriften, men *kan* även minska potensen. Drogen har egenskaper som *leder till* äktenskapliga problem, som gör att männen *kan* tänkas våldta hustrun. Detta visar enligt min mening på att vissa reportage inom diskursen på många sätt är vinklade för att framhäva de extrema former av problem som presumtivt skulle kunna uppstå vid khatanvändande. I exemplet ovan skulle man kunna göra tolkningen att khatanvändande i sig är det som orsakar våldtäkt och på så sätt förminska mannens roll som aktiv aktör ansvarig för sina egna handlingar.

Detta resonemang, att den psykoaktiva substansen i sig kausalt producerar vissa bestämda effekter, har ifrågasatts av psykologen Norman Zinberg som undersökte droganvändare som lyckats med att inte glida in i ett missbruk. Hans modell utgår från tre termer. *Drug* är de psykoaktiva eller kroppsliga effekterna av drogen i sig, *set* personligheten hos den som tar drogen och hur denna mår vid tillfället och *setting* den fysiska miljön där användandet äger rum. På så sätt kan ett mer komplext sammanhang för droganvändandets effekter skapas (Zinberg 1984: 172). Zinbergs teori förklarar till exempel hur det kan komma sig att khat har en historia av välfungerande bruk i bland annat Jemen där konsumtionen på vissa ställen snarast har liknat en slags iögonfallande konsumtion som belyste de högre klassernas sociala position (Kalix 1987: 47).

7.3 Khat som socialt problem

Inom diskursordningen om khat finns det en tendens att skylla sociala problem som hög arbetslöshet eller låga utbildningsnivåer bland somalier på khat. Att det finns sociala problem inom gruppen skjuts då över på egenskaper eller vanor som är interna och specifika för gruppen i den mån de skiljer sig från majoritetsgruppen. Detta gör att andra fenomen som Sveriges invandringspolitik, lingvistiska barriärer eller strukturella aspekter som arbetslöshet eller diskriminering, som hindrar somalier från att integreras i det svenska samhället, överskuggas av det hot som ses i khatanvändande. Det är dock ytterst problematiskt att hävda en korrelation mellan en drog och sociala problem, de sociala processer som orsakar sociala problem är mer komplexa än så (Bancroft 2009: 78).

Ändå talas det i hög utsträckning om khat som ett övergripande problem inom den somaliska gruppen. Stefan Kalman, kriminalinspektör vid Västerorts narkotikagrupp uttalar sig i en artikel i *Svenska dagbladet*: ”- Jag tycker absolut att man borde prioritera katbrotten högre. Inom folkgruppen med somaliskt ursprung finns det inget större problem än just kat” (Gners 2003). Möjligheten att fallet vore det omvända, att somalier möter så pass stora strukturella hinder i samhället att en del av dem känner ett behov av att berusa sig, självmedicinera eller hävda den egna identiteten med hjälp av khat tas inte upp i diskursen. Khatanvändande utpekas konstant som det problem som genererar andra problem inom gruppen.

I det att moralentreprenörerna ofta yrkar på hårdare straff som ett sätt att skicka ”tydliga signaler” till khatanvändarna går det att se en tanke om att vissa lagar inte skapas för att följas till hundra procent, utan istället finns till för att uttrycka majoritetens moraliska syn (Bancroft 2009: 123). Detta är kopplat till en tanke om att tydliga ”signaler”, ”kraftfulla åtgärder” eller ”markeringar” från myndigheternas sida reflekterar hur stort polisiärt fokus som arbetet mot khat får i praktiken. Dessa ”signaler” innebär implicit att straffsatserna för innehav eller smuggling av khat ska höjas eller att polisen aktivt, genom ökad patrullering eller samarbetsprojekt, ska ”ta tag i problemet”. Detta uttrycks diskursivt i ordalag som ”- Rättsväsendet ger fel signaler, anser familjerådgivaren Fatima Nur i Rinkeby [...]” (Liljesson 1995: 46).

Somaliska moralentreprenörer kan även hävda att det svenska samhället genom sin passivitet ”aktivt” tillåter en hög användningsgrad av khat och kräva kraftfulla åtgärder i form av hårdare straff (Haglund Ahnstedt 2002: 19). Tanken är återigen att genom hårdare straff göra att polisen blir mer motiverad till att bekämpa khatanvändningen: ”Hårdare straff skulle också göra att polisen kände sig mer motiverad att arbeta med de här narkotikabrotten” (Haglund Ahnstedt 2006: 23).

Situationen är den som Becker (2006) beskriver, moralentreprenörerna i mitt material är inte i första hand ute efter att skapa en regel som förbjuder khat eftersom kriminaliseringen skedde 1989. Det finns dock exempel på propagerande för en kriminalisering inom hela Europeiska Unionen (Samuelsson & Wallén 2009) men den

bakomliggande anledningen till detta är för att kunna bekämpa den svenska khatanvändningen.

Ny forskning om reglerandet av khat ifrågasätter dock kriminaliseringens effektivitet och tar upp eventuella oavsedda negativa konsekvenser, som en stigmatisering av somalier, som oftare än andra grupper kan utsättas för polisinsatser i jakten på khatanvändare (Klein et al 2009: 512). Det kan finnas anledning att tro att fokus på khat från myndighetshåll ses som ett bekvämt sätt att ta sig an sociala problem inom den somaliska gruppen eftersom polis och myndigheter med styrning av väl synliga polisresurser kan visa att man gör något åt problemen.

7.4 Inslag av intertextualitet

Ett exempel på hur de olika texterna bygger på varandra i en slags kedja kan observeras i tre av artiklarna. Detta kan beskrivas som en typ av intertextualitet enligt Faircloughs modell. En intertextuell kedja är en serie av en viss typ av text som transformeras eller omvandlas till en annan på ett bestämt och förutsägbart sätt. Fairclough exemplifierar med att läkarundersökningar oftast omvandlas till läkarjournaler (Fairclough 1992: 130-131). Jag vill dock se kedjan i mitt fall som ett verktyg för att kartlägga en del av reproduceringen av diskursen om khat och frångår Fairclough i strikt mening. I en artikel citeras två kvinnor från somaliska kvinnoföreningen i Göteborgsförorten Gårdsten som berättar om de somaliska männens bruk:

-De berättar sitt hjärtas alla hemligheter och bygger luftslott. De lovar vad som helst och planerar storverk, berättar Ascha Adnan. [...]

-Och dagen efter är allt tomt, tillägger Ascha Adnan (Haglund Ahnstedt 2002: 19).

I en artikel i *Dagens Nyheter* (Svensson & Holmberg 2002) uttrycks det så här: "Hunger och trötthet försvinner, men de storstilade planer som görs upp är glömda nästa morgon".

I en artikel från 2007 finns en liknande formulering:

Flest är användarna bland de somaliska männen. De tuggar tillsammans med vänner, diskuterar och löser de flesta av världens problem. Dagen efter är dock lösningarna som bortblåsta (Larsson 2007: 30).

Det går inte att lokalisera exakt var det här påståendet kommer ifrån men det är troligt att det härstammar från den typ av personliga erfarenheter som en person som Ascha Adnan i en somalisk kvinnoorganisation kan ha haft. Dock är det inte troligt att de två svenska journalisterna (Larsson 2007, Svensson & Holmberg 2002) har frågat användarna om de kommer ihåg specifika samtalsämnen dagen efter. Även om detta exempel kan tyckas vara mindre betydande så visar det på hur den typ av kunskap som produceras inom det journalistiska fältet reproduceras och återberättas, ibland som i detta fall fem år senare.

Det finns som sagt fler diskurser att analysera utifrån de teman som identifierats i mitt material men diskurserna i diskussionen ovan får belysa de mest talande och representativa för debatten om khat. Jag kommer nu att kortfattat sammanfatta detta arbete.

8. Sammanfattning

I denna uppsats har jag utfört en kritisk diskursanalys av vad jag kallar “den mediala representationen av khatanvändning” utifrån ett material som framförallt har bestått av journalistiska reportage och nyhetsartiklar. Jag har använt teori och metod från två något divergerande sociologiska skolor. Howard S. Beckers begrepp moralentreprenör har sin grund i symbolisk interaktionism med fokus på sociologins mikronivå. Detta kombinerades med kritisk diskursanalys som betonar hur språkliga utsagor bygger upp och påverkar den sociala världen. Jag har fokuserat mindre på de som handlar avvikande i form av khatanvändande och istället analyserat utsagor från de som aktivt agerar för att skapa eller skärpa regler angående khat. Genom att undersöka vad det är dessa moralentreprenörer hävdar har mitt mål varit att presentera alternativa sätt att förstå khatanvändning.

Jag inledde med att kortfattat beskriva khatbladens egenskaper som psykoaktiv drog betraktad och sammanfattade hur situationen ser ut i Sverige idag. Sedan introducerades Howard Beckers begrepp moralentreprenör och några aspekter av den kritik och utveckling av begreppet som förekommit. Därefter följde en diskussion om diskursanalys som metod och en avgränsning och definition av det material jag använt mig av. I denna sektion presenterades även Norman Faircloughs kritiska diskursanalys. I själva analysdelen presenterade jag således fyra olika teman som förekommer inom diskursordningen om khat: hur familjen påverkas, den farmakologiskt influerade diskursen, hur khatanvändning framställs som ett social problem samt ett exempel på förekomst av intertextualitet.

9. Slutsatser

Målet med uppsatsen har varit att kritiskt granska hur khatanvändning representeras inom mitt primärmaterial. På så sätt har jag ämnat föra fram alternativa sätt att förstå fenomenet på. Det är tydligt att de moralentreprenörer, i form av individer och grupper, som kommer till tals i de journalistiska reportagen har en specifik agenda som består i att stävja användning av khat. Detta är ett hedervärt mål, men de förklaringsmodeller som ges är förhållandevis enkla och döljer i vissa fall andra aspekter som kan påverka hur användningen ser ut. Strukturella aspekter som språkliga barriärer, arbetslöshet och diskriminering nämns sällan inom diskursen.

Khat definieras som ett problem som kausalt orsakar andra problem inom den somaliska gruppen i Sverige. Denna bild kan ses som förenklad eftersom den nedtonar khatanvändarnas egna aktörskap och använder drogen som en syndabock. Moralentreprenörerna använder själv inte drogen och uttalar sig ofta för användarna som grupp vilket även det bortser från deras förmåga till eget beslutsfattande.

En annan slutsats är konstaterandet att Beckers analytiska uppdelning av moralentreprenörer i regelskapare och regelövervakare även kan förekomma konkret i en och samma person. Detta var tydligt när det kom till polisens insatser för att både

övervaka regleringen av khat samt att yrka på mer resurser för khatbekämpning och hårdare straff.

För att slutligen återknyta till min frågeställning kan man säga att den övergripande diskursordningen, som består i hur khat representeras i mitt material, är mycket likriktad och tenderar att reproducera de vedertagna ”sanningar” som redan tidigare har presenterats i andra artiklar och reportage. Min förhoppning är att denna uppsats på något sätt ska kunna bidra till att andra sätt att se på khatanvändning börjar diskuteras, både inom det akademiska och det massmediala fältet.

Jag vill passa på att tacka Ludvig Moritz och Kamila Biszczanik för ovärderlig hjälp och stöd i arbetet med denna uppsats.

10. Referenser

Tryckta källor:

Anderson, David, Beckerleg, Susan, Hailu, Degol & Klein, Axel (2007) *The khat controversy. Stimulating the debate on drugs*, Oxford: Berg.

Bakalar, James B. & Grinspoon, Lester (1984) *Drug control in a free society*, Cambridge: Cambridge University Press.

Bancroft, Angus (2009) *Drugs, intoxication and society*, Cambridge: Polity Press.

Becker, Howard S. (2006) *Utanför. Avvikandets sociologi*, Lund: Arkiv förlag.

Ben-Yehuda, Nachman (1986) 'The sociology of moral panics: toward a new synthesis', *The Sociological Quarterly*, vol. 27, pp. 495-513.

De Cal, Emma, Osman, Fatumo & Spak, Fredrik (2009) *Kat i Sverige - Kartläggning av katanvändning i Göteborg, Stockholm och Malmö*, Göteborg: Avdelningen för samhällsmedicin och folkhälsa, Institutionen för medicin vid Sahlgrenska akademien, Göteborgs universitet.

De Cal, Emma & Söderlind, Lina (2007) *Det som inte syns, finns inte - En kartläggning av katanvändningens omfattning bland somalier i Göteborg*, Examensarbete i folkhälsovetenskap, Sahlgrenska akademien – Enheten för socialmedicin.

El-Wajeh, Y.A.M. & Thornhill, M.H. (2009) 'Qat and its health effects', *British Dental Journal*, vol. 206, pp. 17-21.

Fairclough, Norman (1995) *Media discourse*, New York: Oxford University Press.

Fairclough, Norman (1992) *Discourse and social change*, Cambridge: Polity Press.

Griffiths, Paul, Gossop, Michael, Wickenden, Simon, Dunworth John, Harris, Ken & Lloyd, Charles (1997) 'A transcultural pattern of drug use: qat (khat) in the UK', *The British Journal of Psychiatry*, vol. 170, no 3, pp. 281-284.

Griffiths, Paul (1998) *Qat use in London: a study of qat use among a sample of Somalis living in London*, United Kingdom: Home Office, Central Drugs Prevention Unit.

Himmelstein, Jerome L. (1983) 'From killer weed to drop-out drug: the changing ideology of marihuana', *Contemporary Crises*, vol. 7, pp. 13-38.

Kalix, Peter (1987) 'Khat: Scientific knowledge and policy issues', *British Journal of Addiction*, vol. 82, pp. 47-53.

Klein, Axel, Beckerleg, Susan & Hailu, Degol (2009) 'Regulating khat – Dilemmas and opportunities for the international drug control system', *International Journal of Drug Policy*, vol. 20, pp. 509-513.

Moberg, Ulla-Carin (2004) *Knark kontra kultur? En studie av katmissbruket i Göteborg och vad som görs för att förhindra det*, Kurs i alkohol- och narkotikaprevention, Sahlgrenska akademien – Enheten för socialmedicin.

Nycander, Svante (1998) 'Ivan Bratt: the man who saved Sweden from prohibition', *Addiction*, vol. 93, pp. 17-25.

Olsson, Marie & Wergilis, Rolf (2001) *Khat, somalier och integration*, Lunds universitet: Socialhögskolan.

Pennings, E.J.M, Opperhuizen, A. & van Amsterdam, J.G.C. (2008) 'Risk assessment of khat use in the Netherlands: A review based on adverse health effects, prevalence, criminal involvement and public order', *Regulatory toxicology and pharmacology*, vol. 52, pp. 199-207.

Reinarman, Craig (1979) 'Moral entrepreneurs and political economy: historical and ethnographic notes on the construction of the cocaine menace', *Contemporary Crises*, vol. 3, pp. 225-254.

Rubin, Allan (1986) *Hasch – himmel och helvete*, Stockholm: Sober Förlags AB.

Seddon, Toby (2007) 'The regulation of heroin: Drug policy and social change in early twentieth-century Britain', *International Journal of the Sociology of Law*, vol. 35, pp. 143-156.

Svefors, Susanne & Thomsen, Linda (2006) *Metadon - drog eller medicin: en diskursanalys av Socialstyrelsens föreskrifter för läkemedelsassisterad behandling vid opiatberoende*, Lunds universitet: Socialhögskolan.

Wark, Colin & Galliher, John F. (2009) 'Timothy Leary, Richard Alpert (Ram Dass) and the changing definition of psilocybin', *International Journal of Drug Policy*, [Artikel i tryck].

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000) *Diskursanalys som teori och metod*, Lund: Studentlitteratur.

Zinberg, Norman E. (1984) *Drug, set and setting. The basis for controlled intoxicant use*, New Haven: Yale University Press.

Elektroniska källor:

Omar, Asha & Besseling, Renée (2008) *Khat – a drug of growing abuse*. Tillgänglig: <http://www.eurad.net/pdf/Khat%20publication.pdf> [091111].

Palmkvist, Joakim (2009) 'Greps med 250 kg khat', *Sydsvenska dagbladet*, 8 december. Tillgänglig: <http://sydsvenskan.se/malmo/article589471/Man-fast-med-250-kg-kat.html> [100102].

Statistiska Centralbyrån (2009) *Utrikes födda i riket efter födelseland, ålder och kön*.

Tillgänglig:

<http://www.ssd.scb.se/databaser/makro/Visavar.asp?yp=tansss&xu=C9233001&huvudtabell=UtrikesFoddaR&deltabell=01&deltabellnamn=Utrikes+f%F6dda+i+rikt+efter+f%F6delseland%2C+%E5lder+och+k%F6n%2E+%C5r&omradekod=BE&omradetext=Befolkning&preskat=O&innehall=UtrikesFodda&starttid=2000&stopptid=2008&Prodid=BE0101&fromSok=&Fromwhere=S&lang=1&langdb=1> [100103].

Tidningarnas Telegrambyrå (2009) 'Smitare körde på tullbilar', *Sydsvenska dagbladet*, 13 december. Tillgänglig: <http://sydsvenskan.se/malmo/article597211/Smitare-korde-pa-tullbilar.html> [100102].

Primärmaterial:

Gners, Maria (2003) 'Katmissbruket ökat kraftigt', *Svenska dagbladet*, 27 maj 2003.

Haglund Ahnstedt, Carina (2002) 'Khat-missbruket i Sverige måste stoppas', *Appropå*, nr. 4/2002, pp. 18-19.

Haglund Ahnstedt, Carina (2006) 'Göteborg satsar mot kat', *Narkotikafrågan*, nr. 5-6/2006, pp. 20-23.

Hanson, Matilda E. & el Mahdi, Josef (2007) 'Missbruket drabbar familjer', *Scoop – Tidskrift för grävande journalistik*, nr. 4/2007, pp. 264-266.

Hanson, Matilda E. & el Mahdi, Josef (2007) 'Jag vill köpa – säljer ni?', *Scoop – Tidskrift för grävande journalistik*, nr. 4/2007, pp. 267-269.

Larsson, Annika (2007) 'Kat – drog eller grönsak?', *Alkohol & Narkotika*, nr. 6/2007, pp. 30-32.

Liljesson, Sven (1995) 'Khat – en drog på frammarsch i Sverige', *Alkohol & Narkotika*, nr. 4/95, pp. 44-46.

Omsäter, Margareta (2002) 'Kat splittrar familjerna', *Alkohol & Narkotika*, nr. 2/2002, pp. 4-9.

Samuelsson, Ewa & Wallén, Fredrik (2009) 'Pressa EU-länder att förbjuda kat', *Svenska dagbladet*, 25 augusti 2009.

Svensson, Gert & Holmberg, Mats (2002) 'Narkotika i Sverige, grönsak i England', *Dagens Nyheter*, 16 juni 2002.

Tolleson, Nicklas (2007) 'Det dolda knarket i Göteborg', *Expressen*, 20 juni 2007.

ABSTRAKT

Författare: Johan Nordgren

Titel: Moralentreprenörers syn på khat – En kritisk diskursanalys av den mediala representationen av khatanvändning

Kandidatuppsats: SOCK01, 15 hp

Handledare: Carl-Göran Heidegren

Sociologiska institutionen, Höstterminen 2009

Växtdrogen khat har sedan 1990-talet fått allt större mediafokus i Sverige vilket skulle kunna tolkas som att användandet ökar. I denna uppsats undersöks fenomenet med hjälp av kritisk diskursanalys inspirerad av Norman Fairclough och Howard S. Beckers begrepp moralentreprenör. Genom analys av journalistiska reportage och nyhetsartiklar undersöks en del av de mediala representationerna av khat i svensk media. Målet är att kritiskt analysera diskursen om khat och därigenom föra fram andra, alternativa sätt att förstå khatanvändning på.

Slutsatserna är att ett antal teman eller diskurser gång på gång reproduceras i de analyserade artiklarna. De teman som tas upp i uppsatsen är hur khatanvändning drabbar familjerna, den farmakologiskt inspirerade diskursen, hur khat framställs som ett socialt problem samt inslag av intertextualitet. Den huvudsakliga slutsatsen är att medierepresentationen av khatanvändning i mycket stor utsträckning reproducerar likartade diskurser som bildar en övergripande bevarande diskursordning. Det finns dock enstaka exempel på artiklar som ifrågasätter representationen och låter kritiska röster komma till tals. Centralt i diskursen är att moralentreprenörer med en specifik agenda får uttala sig om den somaliska gruppen som helhet och att khat framställs som en syndabock som genererar andra problem inom denna marginaliserade grupp. Genom detta finns det en tendens att användarnas egna aktörskap hamnar i skymundan och att alternativa förklaringsmodeller om khatanvändande glöms bort.

Nyckelord: Khat, kat, qat, kritisk diskursanalys, moralentreprenör, Fairclough, Becker